

ՂԱՐԱՔԱՂՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԶԼՄ-ՈՒՄ  
ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՈՒ ՀՅՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆ

Ա.Ա. Ավանեսյան

Ղարաքաղյան հիմնախնդիրը ծագել է արցախահայության՝ իր պատմական հայրենիքում ազատ ապրելու իրավունքն անարդարացիորեն ոտնահարելու հետևանքով:

Այն, որպես էթնոքաղաքական կոնֆլիկտ, միջազգային օրակարգում հայտնվել է 1918-1920թթ., երբ Ռուսական կայսրության փլուզումից հետո, Ազգերի լիգան Լեռնային Ղարաբաղը վիճելի տարածք ճանաչեց՝ 1918թ. իրենց անկախությունը հռչակած Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեյջանական Դեմոկրատական Հանրապետության միջև: Այդուհետ, տարբեր փաստաթղթերով ու նաև փաստարկներով, պատմական Արցախն անընդհատ ընկնում էր մեկ Ադրբեյջանի կազմի մեջ, մեկ ճանաչվում՝ որպես Հայաստանի անկապտելի մաս (2. էջ 9-10):

Հակամարտության նոր փուլի սկիզբ դարձավ 1988թ.-ի փետրվարի 20-ի ԼՂ ինքնավար մարզի ժողովրդական պատգամավորների արտահերթ նստաշրջանի որոշումը, ըստ որի, պահանջվում էր՝ մարզը Ադրբեյջանից ՀՀՍՀ կազմի մեջ մտցնելու հարցը քննարկել և դրականորեն լուծում տալ (2. էջ 11): Խաղաղ ցույցերին հաջորդեց հայությանը պարտադրված Արցախյան ազատամարտը, որն ավարտվեց գինադադարի կնքմամբ (1991-1994թթ.): Թեև, սխալ չէր լինի այն որակել որպես հայերի բացարձակ հաղթանակ:

Առայսօր, Ղարաքաղյան հիմնախնդիրն ու նրա կարգավորման գործընթացը, շարունակում են մնալ Հարավային Կովկասի առանցքային զարգացումներից մեկը: Թեև, 20-ամյա հարաբերական խաղաղության պայմաններում այդպես էլ կարգավորմանը միտված զարգացումները չհանգեցրին երկու կողմերին էլ ընդունելի արդյունքի, այնուամենայնիվ, ակնհայտ է, որ վերջին տարիներին, բովանդակային առումով, էապես ընդլայնվել են Ղարաքաղյան հիմնախնդրի՝ տարածաշրջանային այլ գործընթացների հետ փոխկապակցվածության շրջանակները: Իսկ, չնայած, բազմաթիվ լրատվամիջոցների ու վերլուծաբանների կողմից այն տեսակետն է հնչում, ըստ, որի՝ Ղարաքաղյան կարգավորման գործընթացը մտնում է փակուղի, այդուհանդերձ, չի կարելի ժխտել, որ ներկայումս Ղարաքաղյան հիմնախնդրի կարգավորման հարցով է մասամբ պայմանավորված տարածաշրջանային՝ քաղաքական, ռազմաքաղաքական ակնկալվող վերադասավորումների իրականացման արագացումը (3):

Քննության առնելով Արցախում գործող ԶԼՄ-ների դերը Ղարաքաղյան հակամարտության կարգավորման գործում, անհրաժեշտ է նախ, անդրադարձ կատարել մինչպատերազմյան ու պատերազմական ժամանակաշրջանը: Մինչև 1988 թվականի փետրվարը՝ այսինքն մինչև Արցախյան շարժման սկիզբը, ԼՂԻՄ-ի հնարավորությունները՝ ԶԼՄ-ով հանդես գալու, սահմանափակվում էին այն ժամանակ լույս տեսնող «Խորհրդային Ղարաքաղ» թերթով, նաև երկժամանոց ռադիոհաղորդումների ծառայությամբ: Սակայն նման լրատվամիջոցներով հնարավոր չէր մարզի կարծիքը հայտնի դարձնել ԽՍՀ Միությանն ու աշխարհի այլ տարածաշրջաններին:

Եվ այսպես, Ղարաքաղյան շարժման հենց սկզբից ամբողջ սրությամբ ծառացել էր ԼՂԻՄ-ի լրատվական շրջափակումը ճեղքելու խնդիրը: Այդ գործում, առաջնակարգ դերը, բնականաբար Հայաստանին էր պատկանում: Նախ, այդ խնդիրը սկսեց լուծվել ՏԱՍՍ-ի կառուցվածքային ստորաբաժանման՝ «Արմենպրես» լրատվական գործակալության միջոցով: Այդպիսով, ԼՂ-ի իրադարձությունների մասին տեղեկացան ոչ միայն ԽՍՀՄ-ում, այլև նրա սահմաններից դուրս: Դրանով իսկ, ԼՂԻՄ-ի մասին հասարակական կարծիքի ձևավորման կառուցվածքը շարժման հենց սկզբից բաժանվեց 5 բաղադրիչների՝ ԼՂԻՄ-ի, Ադրբեյջանի, Հայաստանի, ԽՍՀՄ-ի և «դրսի աշխարհի» միջև: (1. էջ 4):

Քանի որ ԼՂ-ի հակամարտությունն աշխարհի ողջ ԶԼՄ-ի ներկայացուցիչների համար ետխորհրդային դաշտում այդ տեսակետից առաջին փորձությունն էր՝ այս հարցի շուրջ,

լրագրողական տարածայնությունները չունեն իրենց նախօրինակը: Քննության առնելով Ղարաբաղյան հիմնախնդրի ու նրա շուրջ տարվող բանակցությունների ընթացքը, անհրաժեշտ է որպես առանձին տարր, քննել նաև լրագրողի անձը, նրա քաղաքացիական դիրքորոշումը, մասնագիտական վարպետությունը, կենսափորձի հիման վրա ձեռավորված աշխարհայացքը, հակամարտության մեջ ներքաշված պետական կազմավորումների եւ նրանց ժողովուրդների պատմության ու մշակույթի իմացությունը:

Հատկապես, ուշագրավ է ՍՄՀՄ ՁԼՄ-ի նյութերի բովանդակությունը: Այն լրագրողները, ովքեր փորձել են դեպքերը լուսաբանել՝ որպես ինֆորմացիայի աղբյուր ընտրելով Ադրբեյջանը՝ դարձել էին «ադրբեյջանամետ», ինչը թերևս, հիմնավորված է Ադրբեյջանի կողմից ներկայացվող իրավական եւ քաղաքական փաստարկների փաթեթի բովանդակությամբ, ըստ որի՝ հակամարտության կարգավորման համար պետք է կիրառվի տարածքային ամբողջականության սկզբունքը, որի տեսակետից այսօր Ադրբեյջանի տարածքների 20 տոկոսը Հայաստանի Հանրապետության կողմից օկուպացված է (2 էջ 7):

Այն լրագրողներն, ովքեր հիմնախնդրին ծանոթանում էին Երևանում եւ Ստեփանակերտում, որպես կանոն, «հայամետ» դիրքորոշում էին բռնում՝ պարզապես ծանոթանալով հայոց պատմությանն ու պատմական Արցախի անցյալին:

Ինչ վերաբերում է Արցախում գործող լրատվության աղբյուրներին, հարկ է նշել, որ Ղարաբաղյան շարժման հենց սկզբից ու պատերազմի հետագա տարիներին, արցախահայությունն, ՁԼՄ-ի միջոցով, աշխարհին է ներկայացնում հետևյալ իրողությունը. «Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը ժողովրդի ինքնորոշումն է: Այն, ինչ կատարվել է քսանականների սկզբին՝ հայ ժողովրդին արհեստականորեն երկու մասի բաժանելը եւ Արցախը նրա ժողովրդի կամքին հակառակ, Ադրբեյջանի կազմի մեջ մտցնելը, ինչին հետևեց ազգային խտրականությունը եւ արցախահայության ծանր վիճակը, անհապաղ պետք է ուղղվի: ԼՂԻՄ-ի եւ Հայաստանի վերամիավորումը Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության հետագա գոյատևման միակ երաշխիքն է» (1. էջ 16):

Սակայն միանգամայն այլ էր՝ այդ տարիներին Ադրբեյջանի լրատվամիջոցներով հնչածը. «Ժողովրդի ինքնորոշման առումով ԼՂ-ի հիմնախնդիր, որպես այդպիսին, գոյություն չունի: Հայ ժողովուրդն արդեն մեկ անգամ ինքնորոշվել ու ստեղծել է իր պետությունը՝ Հայաստանը: Այն, ինչ աշխարհին է ներկայացվում իբրեւ ԼՂԻՄ-ի հայ ժողովրդի ինքնորոշման հիմնախնդիր՝ ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ՝ Ադրբեյջանից պատմական հողերը խլելու Հայաստանի ձգտում: Ուստի, Հայաստանին պետք է զավթիչ համարել, որն իր գործողություններով պառակտում է սերմանում ՍՄՀՄ ժողովուրդների անխախտ բարեկամության մեջ» (1. էջ 16):

Հաշտությունից հետո Լեռնային Ղարաբաղի ղեկավարությունը գիտակցաբար դիմեց հասարակական կարծիքի վրա ԼՂՀ-ի լրատվական ազդեցության «պարտադիր» մակարդակի նվազեցմանը: Դա բացատրվում էր նրանով, որ Լեռնային Ղարաբաղը ժողովրդավարական պետություն կառուցելու ուղեգիծ է վերցրել, ինչն իր հերթին ենթադրում է ազատ ու անկախ մամուլ, ինչպես նաև օտարերկրյա ՁԼՄ-ի ազատ ելումուտը ԼՂՀ:

Այսպիսով, սկսած 1994 թվականից, ԼՂՀ-ն որպես անկախ պետություն, հետևում է նաև ՁԼՄ-ի գործունեության չափանիշներին:

Ղարաբաղյան հիմնախնդրին առնչվող նյութերով մեր լրատվության աղբյուրները տարբերվում են մեկը մյուսից՝ թե քննարկումների ակտիվության աստիճանով եւ թե մեկնաբանությունների առումով: Կան ՁԼՄ-ներ, որոնք սահմանափակում են իրենց առաքելությունը՝ միայն հաղորդագրություն տալով քննարկվող կամ ձեռնարկվող այս կամ այն հարցի շուրջ՝ ձեռնպահ մնալով մեկնաբանություններից: Որոշ ՁԼՄ-ներ էլ հակառակը, բացի տեղեկատվություն հաղորդելուց՝ ակտիվորեն քննարկում են բանակցային գործընթացը, որոշակի եզրահանգումների գալիս, հարկ եղածի դեպքում քննադատում եւ միջազգային կառույցների ձեռնարկումները, եւ հակամարտող կողմերի գրաված դիրքերը:

Այդու, Արցախի լրատվական ընտանիքը մեծ ուշադրությամբ հետևում է տարբեր աշխարհաքաղաքական զարգացումներին ու գործընթացներին, առավելապես, եթե դրանք վերաբերում են Ղարաբաղյան հիմնախնդրին կամ էլ նման քաղաքական իրավիճակում գտնվող այլ երկրներում տեղի ունեցող իրադարձություններին:

Իհարկե, այդ ամենը կատարվում է՝ ելնելով տվյալ լրատվամիջոցի քաղաքական ու հասարակական դիրքորոշումից ու որդեգրած սկզբունքներից:

Այսպես օրինակ, հանրային լրատվամիջոցները Ղարաբաղյան հիմնախնդրին ու դրա շուրջ իրականացվող գործընթացներին անդրադառնալով՝ հաճախակի վերլուծում են միջնորդների

կամ Հայաստանի ու Ադրբեյջանի կողմից ի կատար ածվող քաղաքականությունը՝ նրանք սակայն չդատապարտելով կամ չվերլուծելով տեղական իշխանության բռնած դիրքորոշումը կամ արված հայտարարությունները:

ԼՂՀ իշխանությունների որդեգրած դեմոկրատական սկզբունքները թույլ են տալիս՝ նաև Արցախում անկախ լրատվամիջոցների գոյությանը, որոնց շնորհիվ հասարակությունը կարողանում է մատուցվածի ու վերլուծվածի մակարդակով տեղեկանալ Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման գործընթացի ներքին խոհանոցին, փորձում է հասկանալ նրկրի ճակատագիրը որոշող տերությունների քաղաքականությունը, իսկ լրատվամիջոցներով /մասնավորապես՝ թերթերով/ արված մեկնաբանություններն ու վերլուծություններն օգնում են հստակ պատկերացում ունենալ հարցի վերաբերյալ:

Ինչ վերաբերում է կուսակցական թերթերին, ապա հաստատականորեն կարելի է ասել, որ այս թերթերը եւս քննարկվելիք հարցի առնչությամբ նրբեւէ չեն կատարել որոշակի կողմնակալություն՝ լռելով կամ քողարկելով հակամարտության կարգավորման գործընթացի իրական պատկերը:

Չնայած Արցախյան ՁԼՄ-ների միջև եղած տարբերություններին, այնուամենայնիվ նրանք բոլորն էլ, ելնելով արցախահայ հասարակության կարծիքներից ու ակնկալիքներից, հարցի լուծումը բխեցնում են հետևյալ պատմական իրականությունից՝ բանակցություններում ԼՂՀ-ի հետ պետք է հաշվի նստեն որպես պատերազմում հաղթանակած կողմի հետ: Ղարաբաղցիները, ելնելով պատմական փորձից, չեն կարող վստահել իրենց անվտանգությունը՝ միջազգային հանրության կողմից խոստացվող երաշխիքներին: ԼՂՀ-ն հակամարտության ցանկացած հանգուցալուծման դեպքում չի կարող գտնվել Ադրբեյջանի կազմում ուղղահայաց նյթակայության ձևով, բայց պատրաստ է հորիզոնական կապեր հաստատել նրա հետ: (1. էջ 15):

### *Գրականություն*

1. Ալեքսանդր Գրիգորյան. «Ղարաբաղյան հիմնահարցը՝ հակամարտող եւ երրորդ կողմերի զանգվածային լրատվամիջոցներում», - լրագրողի մտորումներ (2,4,16 էջեր):
2. Ալեքսանդր Մանասյան. «Ղարաբաղյան հիմնախնդիր. փաստարկներ եւ փաստաթղթեր», - Երևան, 2005թ. (7, 10,11 էջեր):
3. «Նորավանք» հիմնադրամի էլեկտրոնային տարբերակ:

Карабахский вопрос в СМИ. Военный и послевоенный период.

**А.А.Аванесян**

### *Резюме*

Проблема “Карабахский конфликт” возникла с нарушения безопасности армянской государственности. В связи с тем, что Нагорный Карабах является южно-кавказским регионом, мирное и справедливое решение Нагорно-Карабахского конфликта является очень важным в первую очередь с точки зрения региональной безопасности. В этом деле, конечно, большое место занимает эфир объективной и справедливой информации, которая помогла бы международному сообществу правильно понять требование жителей региона, которое привратно интерпретировалось в советской период. Пожалуй, это и является той причинно-следственной связью, что проблема, которая могла бы быть решена еще в 20-ых гг. прошлого века, по сей день остается актуальной.

The Karabakh issue in media. War and postwar period.

**A.A.Avanesyan**

### *Summary*

The Nagorno-Karabakh conflict has occurred from the beginning of violation of safety of Armenian statehood. As it is a South-Caucasian region, the peaceful and justice regulation of the Nagorno-Karabakh conflict is very important for the regional safety. In this case the objective and justice mass media information is very important for the international community could understand the demand of the people living in the region, which was represented incorrectly during the Soviet Union period. And, maybe this is the reason that the problem keeps staying up-to-date till now, which seemed to have solution in the 20s of last century.